

College voor Toetsen en Examens

SPECIAL NEEDS SPECIAL

PASSEND EXAMINEREN BIJ DE CENTRALE EXAMENS
IN HET MBO 2023-2024

Augustus 2023

CENTRALE EXAMENS MBO

INHOUD

INLEIDING	3
1 WIE IS WAARVOOR VERANTWOORDELIJK?	4
1.1 VERANTWOORDELIJKHEID EXAMENCOMMISSIE	4
1.2 VERANTWOORDELIJKHEID CVTE	4
1.3 GEDEELDE VERANTWOORDELIJKHEID BIJ DE CENTRALE EXAMENS	4
1.4 ROL VAN DE INSPECTIE VAN HET ONDERWIJS	5
2 MOGELIJKHEDEN VOOR PASSEND EXAMINEREN	6
2.1 DYSLEXIE	6
2.2 VISUELE BEPERKING	7
2.3 AUDITIEVE BEPERKING	8
2.4 TAALONTWIKKELSTOORNIS (TOS)	9
2.5 AUTISME, DCD, AD(H)D , ANGST- EN STEMMINGSSTOORNISSEN	10
2.6 ZIEKTE	11
2.7 COMBINATIES VAN BEPERKINGEN EN/OF ZEER ZWARE (FYSIEKE) BEPERKINGEN	12
3 TOELICHTING BIJ ENKELE AANPASSINGEN EN HULPMIDDELEN	13
3.1 TIJDVERLENGING	13
3.2 PAUZES	14
3.3 VERKLANKING	14
3.4 HET WOORDENBOEK	14
4 DE DESKUNDIGENVERKLARING	16
4.1 DE REGEL: ARTIKEL 3	16
4.2 DOORSTROMING VANUIT VO	16
4.3 EEN NIEUWE VERKLARING	16
4.4 GEEN AUTOMATISCH RECHT	16
4.5 DE ROL VAN DE VERKLARING BIJ BESLUITVORMING	16
4.6 AVG	17
5 ALS ER IETS FOUT GAAT BIJ DE AFNAME	18
5.1 DE KANDIDAAT IS BENADEELD	18
5.2 DE KANDIDAAT IS BEVOORDEELD	18
5.3 EXAMENREGLEMENT	18
6 RELATIE TUSSEN INSTELLINGS- EN CENTRAAL EXAMEN	19
6.1 AFSTEMMING, MAAR VERKLAARBARE VERSCHILLEN	19
6.2 SAMENHANG TUSSEN INSTELLINGS- EN CENTRALE EXAMENS	19
6.3 DYSCALCULIE OF ERNSTIGE REKENPROBLEMEN (ER)	20
6.4 MONDELINGE TAALVAARDIGHEDEN	22
7 MEER INFORMATIE EN OEFENEXAMENS	23
8 SAMENVATTING VOOR DE EXAMENCOMMISSIE EN ZORGCOÖRDINATOR	24

INLEIDING

Jaarlijks publiceert het College voor Toetsen en Examens (CvTE) de Special Needs Special. Deze brochure bevat informatie over de mogelijkheden voor passend examineren bij de centrale examens in het mbo voor kandidaten met een ondersteuningsbehoefte. De brochure verschijnt jaarlijks bij de start van het studiejaar.

Een examen heeft tot doel vast te stellen of de kandidaat voldoet aan de exameneisen. Soms is er sprake van een ondersteuningsbehoefte en is het nodig de wijze van examinering voor een kandidaat aan te passen. De belemmering voor het maken van de examens moet door de instelling (binnen redelijke grenzen) worden weggenomen op grond van de Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte (WGBH-CZ). Het is van belang dat bij aanpassingen de exameneisen overeind blijven. Ofwel, de aanpassing mag het examen inhoudelijk niet gemakkelijker maken dan het examen voor de kandidaten die geen gebruik maken van deze aanpassing.

De informatie in deze brochure is een uitwerking van de wet- en regelgeving met betrekking tot de aangepaste wijze of vorm van centrale examinering: de '[Regeling aangepaste wijze of vorm van examineren centrale examens mbo](#)' (hierna 'de Regeling') en de [toelichting per artikel](#). Hierin staan de regels voor de instelling wanneer die besluit een aangepaste wijze of vorm van examineren bij kandidaten met een handicap¹, toe te staan. Deze brochure geeft nadere informatie over aanpassingsmogelijkheden en heeft tot doel houvast en richting te bieden aan instellingen bij het nadenken over passend examineren. In de volgende hoofdstukken worden verschillende mogelijkheden nader uitgewerkt.

De brochure voor het studiejaar 2023-2024 is gereviseerd en kent een aantal aanpassingen: De volgorde is veranderd en een aantal teksten zijn ingekort en/of samengevoegd. De inhoud wijkt inhoudelijk niet fundamenteel af van de brochure van vorig jaar.

---

¹ In de wet- en regelgeving wordt gesproken over beperking, handicap, chronische ziekte e.d. Deze worden zijn in de brochure aangegeven als ondersteuningsbehoefte.

1 WIE IS WAARVOOR VERANTWOORDELIJK?

Bij het wel of niet toestaan van een aanpassing voor een kandidaat met een ondersteuningsbehoefte spelen de volgende partijen een rol: de instelling of de examencommissie voor haar, de kandidaat, het CvTE en de Inspectie van het Onderwijs. Hieronder worden de verantwoordelijkheden en rollen van de verschillende partijen nader toegelicht.

1.1 VERANTWOORDELIJKHEID EXAMENCOMMISSIE

De instelling is verantwoordelijk voor het onderwijs en de examinering van de kandidaten en belegt ten aanzien van de examinering een aantal taken bij de examencommissie. De examencommissie van de instelling beslist over aanpassingen bij de centrale examens en doet dit binnen de kaders van het overheidsbeleid en de door het CvTE aangegeven kaders. Bij kandidaten met een ondersteuningsbehoefte verplicht de Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte (WGBH/CZ) de instelling, en in dit geval de examencommissie, om (binnen redelijke grenzen) de belemmeringen weg te nemen die voortvloeien uit de ondersteuningsbehoefte van de kandidaat. Het is van belang dat bij aanpassing de exameneisen overeind blijven. Met andere woorden, de aanpassing mag het examen niet gemakkelijker maken dan het examen voor kandidaten die geen gebruik maken van deze aanpassing. Er mogen ook geen aanpassingen gedaan worden aan het centraal examen zelf.

Van de kandidaat mag worden verlangd dat die de ondersteuningsbehoefte en de daardoor ervaren belemmeringen tijdig meldt. Niet iedere kandidaat met een ondersteuningsbehoefte komt automatisch in aanmerking voor aanpassingen bij de centrale examens. Waar in de regelgeving voor de centrale examens staat "de examencommissie *kan*", betekent dat niet dat iedere kandidaat met een ondersteuningsbehoefte automatisch recht heeft op een aanpassing. De examencommissie beoordeelt zorgvuldig welke aanpassingen passend zijn om de belemmering voor de kandidaat weg te nemen en besluit over het toestaan van aanpassing in de wijze van afname.

Schiet een instelling, of een examencommissie voor haar, naar het oordeel van de kandidaat tekort, dan kan die zich wenden tot "de toegankelijke faciliteit" als bedoeld in [artikel 7.5.1. van de WEB](#). Bij deze faciliteit kan de student een bezwaar, een beroep, een klacht of een geschil indienen.

1.2 VERANTWOORDELIJKHEID CVTE

Op grond van [artikel 6 lid 1 van het Examenbesluit WEB](#) is het CvTE belast met een aantal taken met betrekking tot de centrale examinering in het mbo, zoals het vaststellen van de examenopgaven, het vaststellen van de wijze en vorm van (aangepaste) afname en de beoordeling en de omrekening van score naar cijfer. Daarnaast adviseert het CvTE over mogelijke aanpassingen en kan het (zelfs) op basis van artikel 2 van de Regeling besluiten tot het bieden van de mogelijkheid van een verregaande aanpassing binnen de kaders van de kwalificatie-eisen.

1.3 GEDEELDE VERANTWOORDELIJKHEID BIJ DE CENTRALE EXAMENS

Wanneer de aanpassingsmogelijkheden uit de Regeling niet toereikend zijn en maatwerk nodig is, is het aan de instelling om dit maatwerk te bieden of hiervan af te zien. De instelling/examencommissie kent de kandidaat en zijn ondersteuningsbehoefte en is verantwoordelijk voor de afname van de examens. Het CvTE is "eigenaar" van de centrale examens en weet welke aanpassingen gedaan kunnen worden zonder de exameneisen aan te tasten. Het CvTE kan de examencommissie adviseren over het toestaan van bepaalde aanpassingen in de wijze van afname.

De examencommissie neemt in deze situaties contact op met het CvTE via info@cvte.nl. Het CvTE adviseert alleen over de aanpassingsmogelijkheden en bepaalt niet of voor een kandidaat een degelijke aanpassing nodig is. De examencommissie beslist zelf welke aanpassingen voor de kandidaat toegepast worden. Middels deze werkwijze kunnen beide partijen invulling geven aan hun verantwoordelijkheden ten aanzien van de centrale examens.

1.4 ROL VAN DE INSPECTIE VAN HET ONDERWIJS

De Inspectie van het Onderwijs ziet toe of de instelling de onderwijswetgeving naleeft en of die de exameneisen niet aantast. Dit vindt plaats door middel van toezicht achteraf. Dossiervorming is daarom van belang. De inspectie verleent geen toestemming voor het gebruik van een specifiek hulpmiddel of aanpassing bij de examenafname.

2 MOGELIJKHEDEN VOOR PASSEND EXAMINEREN

In dit hoofdstuk worden verschillende aanpassingsmogelijkheden toegelicht die voortvloeien uit de '[Regeling aangepaste wijze of vorm van examineren centrale examens mbo](#)' vastgesteld door het College en de daarbij horende [toelichting per artikel](#). De mogelijkheden zijn weergegeven op basis van een aantal veel voorkomende beperkingen en ondersteuningsbehoeften.

2.1 DYSLEXIE

Dyslexie is een beperking bij het lezen en spellen op woordniveau. Anders gezegd: moeite met technisch lezen en schrijven. In de vormgeving van de centrale examens is rekening gehouden met kandidaten met leesproblemen. De teksten in de examens hebben standaard een puntgrootte 12. Deze puntgrootte is een adequate lettergrootte voor kandidaten met een leesbeperking. Daarnaast is een zoomfunctie beschikbaar in examensoftware Facet. Door de grote standaardletter en zoomfunctie, vervalt de noodzaak voor instellingen om zelf de examens te vergroten. Hierdoor wordt de organisatielast voor scholen verlicht, het risico op onbedoelde schending van de geheimhouding gereduceerd en incidenteel voorkomende vergrotingsfouten - met name bij tekeningen, tabellen en grafieken - voorkomen.

Aanpassing en hulpmiddelen

Technisch lezen is bij de centrale examinering in het mbo geen doel, maar een middel. Dat middel (lezen) kan zonder aantasting van de exameneisen worden vervangen door verklanking via spraaksynthese en/of verlicht door het toekennen van. Ter onderbouwing van de inzet van deze aanpassingen is een deskundigenverklaring nodig.

Tijdverlenging

Op grond van artikel 7 onder b van de Regeling kan de instelling bij alle centrale examens maximaal een half uur extra tijd toekennen.

Spraaksynthese

In het mbo is spraaksynthese voor kandidaten met dyslexie een ingeburgerd doeltreffend hulpmiddel. In de centrale examens is spraaksynthesesoftware in Facet ingebouwd. Alleen deze vorm van spraaksynthese mag ingezet worden tijdens de centrale examens. Er mag geen gebruik gemaakt worden van andere vormen van spraaksynthese of verklanking.

Spelling- en grammaticakaarten, spellingcontrole

Spelling wordt niet beoordeeld in de examens. Spelling- en grammaticakaarten, spellingcontrole op de computer zijn derhalve niet functioneel en kunnen bij de centrale examens niet worden toegestaan. Beperkte grammaticaoverzichten in de gangbare woordenboeken hoeven niet te worden verwijderd.

Digitaal woordenboek

Bij gebruik van een digitaal woordenboek en zijn snelle zoekfunctie vervalt de noodzaak van beheersing van de woordenschat, waardoor bij gebruik ervan niet langer kan worden getoetst of aan deze exameneis wordt. Daarom kan het gebruik van een digitaal woordenboek bij de centrale examens niet worden toegestaan. Als een kandidaat niet in staat is om een papieren woordenboek te hanteren, voorziet de instelling in een opzoekhulp.

Stappenplan dyslexie

Geldt voor alle centrale examens

1. De examencommissie vergewist zich ervan welke kandidaat op grond van dyslexie recht heeft op een aanpassing bij de centrale examens.
2. Met de kandidaat wordt nagegaan van welke aanpassingen (extra tijd en/of spraaksynthese) gebruik gemaakt wordt.
3. De toegekende aanpassingen worden in een dossier vastgelegd dat gekoppeld wordt aan het proces-verbaal van de afname.
4. De toegekende voorzieningen hoeven niet aan het CvTE of de inspectie vooraf te worden gemeld.

5. Er is geen speciale bestelling nodig: examens met voorleesfunctie worden standaard voor elke periode geleverd, de (maximale) examentijd wordt binnen de kaders (maximaal een half uur verlenging) door de examencommissie vastgesteld.
6. Afname gebeurt in de standaard examensoftware Facet met de algemeen geldende regels. Hetzelfde geldt voor beoordeling en normering.
7. Als de aanpassingsmogelijkheden niet toereikend zijn, kan de examencommissie zich voor advies wenden tot het CvTE via info@cvte.nl.

2.2 VISUELE BEPERKING

Voor kandidaten met een visuele beperking is geen deskundigenverklaring vereist.

Aangepaste examens

Voor een kandidaat met een visuele beperking kunnen op aanvraag aangepaste centrale examens Nederlands en Engels worden geleverd. Bij deze aangepaste examens zijn de videofragmenten voorzien van een gesproken toelichting. De aangepaste examens worden geleverd in Word en zijn geschikt voor vergroting, verklanking en/of brailleleesregel.

Niet elke kandidaat met een visuele beperking is vertrouwd met dezelfde hulpmiddelen. Het is daarom van belang om tijdig met de kandidaat te verkennen welke aanpassingen en hulpmiddelen het beste werken om de belemmeringen weg te nemen. Met de kandidaat kan worden nagegaan of de standaardexamens met enige aanpassingen (groter beeldscherm, audio-ondersteuning, extra tijd) bruikbaar zijn, of dat gebruikmaken van het aangepaste examen nodig is. De kandidaat kan op Examenbladmbo.nl oefenen met voorbeelden van aangepaste examens en zo ervaren of de inzet daarvan aansluit bij de kandidaat.

NB: De aangepaste rekenexamens hoeven niet meer aangevraagd te worden. Deze worden beschikbaar gesteld op de persoonlijke pagina van de contactpersoon examencommissie.

Tijdverlenging

De aangepaste examens hebben standaard een verlengde examentijd.

Als de kandidaat geen gebruik maakt van het aangepaste examen en het (met aanpassingen) het standaard examen in Facet aflegt, stelt de examencommissie in samenspraak met de kandidaat vast hoeveel extra tijd passend is bij de ondersteuningsbehoefte van de kandidaat. De examencommissie kan hierbij werken met de volgende richtlijn: Blinde of zeer slechtziende kandidaten krijgen dubbele examentijd. Voor slechtziende deelnemers is in het algemeen 50% verlenging voldoende.

Wijze van bestellen

Het aangepaste examen Nederlands en/of Engels voor kandidaten met een visuele beperking kan via de persoonlijke pagina van de contactpersoon examencommissie op examenblad.nl worden besteld. Zie [de activiteitenplanning](#) voor de deadline voor het aanvragen van deze aangepaste examens.

Kleurenblind

Kleurenblinde kandidaten ondervinden over het algemeen bij het centraal examen geen probleem. Indien nodig is het toegestaan om een toezichthouder op verzoek van de kleurenblinde kandidaat te laten aanwijzen welke kleur een lijn of vlakdeel een door de kandidaat benoemde of aangewezen kleur heeft, of de kleur te benoemen (in de legenda aan te wijzen) van een door de kandidaat aangewezen lijn of vlakdeel.

Mocht de examencommissie bij het oefenen en voorbereiden constateren dat kleurenblindheid leidt tot belemmeringen voor het maken van het examen, dan kan de examencommissie zich voor advies wenden tot het CvTE.

Stappenplan visuele beperking

Geldt voor alle centrale examens

- 1 De examencommissie vergewist zich er tijdig van of er kandidaten zijn die vanwege visuele beperking een aanpassing van de centrale examens nodig hebben.
- 2 De examencommissie gaat met de kandidaat na of de standaard examens met aanpassingen voldoen.
- 3 Als het standaard examen niet (geheel) voldoet, oefent de kandidaat eerst met de aangepaste voorbeeldexamens op [Examenbladmbo.nl](https://examenbladmbo.nl).
- 4 Indien de standaard examens niet of niet geheel voldoen, meldt de contactpersoon examencommissie de kandidaat voor het aangepaste examen aan bij het CvTE, via het formulier op de persoonlijke pagina op [Examenbladmbo.nl](https://examenbladmbo.nl). Voor elke afzonderlijke afname dient een apart formulier ingevuld te worden. Zie de [activiteitenplanning](#) voor de deadlines van aanvragen.
- 5 Het rekenexamen hoeft niet meer apart te worden aangevraagd.
- 6 Indien nodig neemt het CvTE contact op met de instelling.
- 7 Op grond daarvan wordt door het CvTE aan de instelling maatwerk geleverd in de vorm van een aangepast examen met aangepaste examentijd.
- 8 De examencommissie houdt zich bij de afname van een aangepast examen aan afwijkende afnamecondities ten aanzien van o.a. geheimhouding. Deze staan beschreven in de informatiebrief op de persoonlijke pagina van de contactpersoon examencommissie onder het kopje 'bestellingen examens voor visueel beperkte deelnemers'.
- 9 De toegekende aanpassingen worden in een dossier vastgelegd dat gekoppeld wordt aan het proces-verbaal van de afname.

2.3 AUDITIEVE BEPERKING

Voor kandidaten met een auditieve beperking is geen deskundigenverklaring vereist.

Aangepaste examens

Het CvTE levert een aangepast centraal examen Nederlandse taal en Engels in zijn standaardvorm. Dat is inclusief een onderdeel luisteren via de koptelefoon. In deze aangepaste examens zijn de zuivere luisterfragmenten weggelaten en zijn de kijk-luisterfragmenten voorzien van ondertiteling. De examens zijn genoteerd met DOS (Doven en Slechthorenden)

Toelichting:

Omdat luisteren formeel in het centraal examen wordt getoetst, geldt voor de deelnemers met een auditieve beperking geen afwijking van de algemeen geldende regels omtrent de verdeling van de vaardigheden over instellings- en centraal examen.

Met de aangepaste examenvorm is formeel voldaan aan de verplichting om luisteren te toetsen. De gekozen "luistervorm" toetst beperkt luistervaardigheid. De luistervaardigheid wordt in de praktijk (voor alle deelnemers) impliciet op een natuurlijker wijze ook in het instellingsexamen gespreksvaardigheid getoetst.

Kandidaten zijn waarschijnlijk in het dagelijks leven bekend met het volgen van ondertiteld beeldmateriaal. In examensituaties kan de kandidaat er al mee in aanraking zijn gekomen bij ondertitelde kijk-luisterfragmenten in de centrale examens van de talen bij vmbo-bb en vmbo-kb in het voortgezet onderwijs. In de [online oefenomgeving van Facet](#) zijn voorbeeldexamens Nederlandse taal en Engels beschikbaar als inplanbaar oefenexamen. Zo kan de kandidaat ervaren of deze aangepaste examenvorm aansluit bij de kandidaat.

Het examen rekenen bevat geen geluid en behoeft dus geen aanpassing. Lees in hoofdstuk 6.3 meer over het rekenexamen.

Tijdverlenging

De examentijd is voor de aangepaste examens een half uur langer dan bij het reguliere examen. Deze verlenging vloeit voort uit het feit dat een auditieve beperking invloed heeft op de taalontwikkeling en daardoor ook indirect op het lezen.

Wijze van bestellen

De aangepaste examens zijn aan te vragen in de afnameperiode van de reguliere examens. In [de activiteitenplanning](#) is terug te vinden welke examens in welke periode afgenomen kunnen worden.

Gebarentolk

Bij de centrale examens Nederlandse taal en rekenen mag een gebarentolk worden ingezet in de rol van woordenboek. Daarbij geldt de algemene regel dat het middel (in dit geval de gebarentolk) ook bij schriftelijke toetsen in het instellingsexamen en leesmateriaal in het onderwijs moet zijn ingezet. Het is essentieel dat de gebarentolk geen antwoordrichtingen geeft en alleen woorden vertaalt *op verzoek van de kandidaat*. Met andere woorden: hij verduidelijkt alleen het door de kandidaat aangewezen woord. Door de aard van de gebarentaal kan het wel eens nodig zijn dat de tolk bij de vertaling omringende woorden "meeneemt", maar de kandidaat móet bij één woord beginnen.

Omdat Engelse gebarentaal niet gebruikelijk is, mag bij het centraal examen Engels geen gebarentolk worden ingezet.

Een gebarentolk wordt soms als minder effectief ervaren naarmate de tekst complexer wordt. Bij een tekst 3F kan een papieren woordenboek effectiever zijn dan een gebarentolk. De examencommissie weegt op grond van de ervaringen van en met de kandidaat af wat aansluit bij de kandidaat.

Stappenplan auditieve beperking

Geldt vooral voor de centrale examens Nederlandse taal en Engels; voor rekenen geldt slechts de mogelijkheid van tijdverlenging.

- 1 De examencommissie vergewist zich er tijdig van of er kandidaten zijn voor wie vanwege auditieve beperking een aanpassing van de centrale examens nodig is.
- 2 Indien relevant wordt de kandidaat voor het examen rekenen een half uur extra toegekend.
- 3 Bij Nederlandse taal kan de inzet van een gebarentolk als "woordenboek" worden toegestaan.
- 4 De examencommissie gaat met de kandidaat na of (eventueel met technische aanpassingen zoals een andere koptelefoon en met een half uur extra examentijd) de kandidaat in staat is om op verantwoorde wijze het standaard examen Nederlandse taal/Engels inclusief luisteren te maken.
- 5 Indien het standaard examen Nederlandse taal/Engels niet voldoet, kiest de examencommissie voor kandidaten met een auditieve beperking voor het aangepast examen Nederlandse taal/Engels. Voor Engels B1 is de aangepaste variant in elke periode beschikbaar, voor Engels B2 in periode 2, 3 en 5.
- 6 De aanpassingen worden in een dossier vastgelegd dat gekoppeld wordt aan het proces-verbaal van de afname.

2.4 TAALONTWIKKELSTOORNIS (TOS)

De kandidaat met de diagnose of een vermoeden van TOS heeft een onderwijs-/ondersteuningsarrangement (cluster 2), of heeft deze in het verleden gehad. De (eerdere) toekenning van het arrangement kan gezien worden als een deskundigenverklaring. De noodzaak voor het treffen van aanpassingen in de wijze van examinering bij kandidaten met TOS blijkt daarnaast uit het zorgdossier dat de kandidaat gedurende zijn schoolcarrière heeft opgebouwd.

De aanpassingsmogelijkheden voor kandidaten met TOS zijn tijdverlenging van maximaal een half uur en spraaksynthese. Niet altijd zal TOS specifiek ook het vermogen tot het maken van het luisterdeel van het examen raken. Is dat wel het geval, dan kan de examencommissie het gebruik van de auditief-beperkten-variant toestaan (zie paragraaf 2.3).

Stappenplan TOS

Geldt voor alle centrale examens

- 1 De examencommissie vergewist zich er tijdig van of er kandidaten zijn voor wie vanwege TOS een aanpassing van de centrale examens nodig is.
- 2 Indien relevant wordt de kandidaat voor het centraal examen een half uur extra en/of spraaksynthese toegekend.
- 3 De examencommissie gaat met de kandidaat na of eventueel met technische aanpassingen de kandidaat in staat is op verantwoorde wijze het standaard examen Nederlandse taal/Engels inclusief luisteren te maken.
- 4 Indien het standaard examen Nederlandse taal/Engels niet voldoet, dan zet de examencommissie het aangepaste examen Nederlandse taal/Engels in voor kandidaten met een auditieve beperking en wordt luisteren getoetst in het instellingsexamen.
- 5 De aanpassingen worden in een dossier vastgelegd dat gekoppeld wordt aan het proces verbaal van de afname.

2.5 AUTISME, DCD, AD(H)D, ANGST- EN STEMMINGSSTOORNISSEN

Voor het treffen van aanpassingen in de wijze van examinering bij kandidaten met autisme, AD(H)D, DCD, angst- en stemmingsstoornissen is een deskundigenverklaring nodig op grond van artikel 3 van de Regeling. Er worden voor deze kandidaten geen aparte examens geleverd.

De instelling, of de examencommissie voor haar, kan bij de afname van de centrale examens een aantal faciliteiten bieden op grond van artikel 7 onder a en 7 onder b:

- maximaal een half uur verlenging van de examentijd
- het voorkomen van afleidingen (en daarmee onverwachte situaties) tijdens de afname, prikkelarme omgeving.
- structureren en vooraf laten ervaren van de regels door bijvoorbeeld alvast een keer plaats te nemen in een examenzaal tijdens een afname zonder de facto het examen af te leggen
- koptelefoon met rustige muziek (niet bij luisteropdrachten!)
- het inzetten van pauzes

In deskundigenverklaringen wordt soms vermeld dat de kandidaat "recht heeft op" (bedoeld wordt "baat kan hebben bij") een verdergaande aanpassing, zoals het markeren van hoofd- en bijzaken of het mondeling afnemen van het centraal examen. De deskundige kan daartoe echter niet besluiten. De examencommissie gaat in zo'n geval na of de beoogde aanpassing gerelateerd is aan de beperking, of de aanpassing doeltreffend is, de exameneisen raakt en of er een alternatieve aanpassing mogelijk is die recht doet aan de kandidaat met een ondersteuningsbehoefte. De noodzaak voor het treffen van aanpassingen in de wijze van examinering blijkt daarnaast uit het zorgdossier dat de kandidaat gedurende zijn schoolcarrière heeft opgebouwd. Als de examencommissie na dit onderzoek tot de conclusie komt dat er spanning blijft tussen wat nodig is voor de kandidaat en wat volgens de regels mogelijk is, kan de examencommissie zich wenden tot het CvTE voor advies of voor een aanpassing als bedoeld volgens artikel 2 onder c van de Regeling.

Stappenplan ASS, DCD, AD(H)D, ANGST- EN STEMMINGSSTOORNISSEN

Geldt voor alle centrale examens

- 1 De examencommissie vergewist zich er tijdig van dat er kandidaten zijn voor wie vanwege een beperking een aanpassing bij de centrale examens aan de orde is.
- 2 De examencommissie gaat na of het noodzakelijk en doeltreffend is om examencondities zoals genoemd in artikel 7a toe te passen.
- 3 De examencommissie gaat na of de kandidaat voldoet aan de eisen, van toepassing op artikel 7b, gaat na of de daarin vermelde aanpassing noodzakelijk en doeltreffend is en kent deze zo nodig toe.
- 4 De examencommissie vermeldt de genomen maatregelen in een dossier gekoppeld aan het proces verbaal van de afname.
- 5 Als de examencommissie tot de slotsom komt dat wellicht aanpassingen gewenst zijn die buiten de competentie van de examencommissie vallen, kan de examencommissie zich voor advies wenden tot het CvTE via info@cvte.nl.

2.6 ZIEKTE

Medische verklaring

In de Regelgeving worden geen eisen gesteld aan medische verklaringen ten behoeve van de aanpassing bij ziekte. Bij ziektes zoals bijvoorbeeld diabetes spreekt het vanzelf dat de instelling op de hoogte is en dat een formele medische verklaring overbodig is. Bij minder goed "zichtbare" ziektes en aandoeningen lijkt de vraag om een formele verklaring wel logisch. De behandelende artsen zijn daar echter zeer terughoudend in en zijn in ieder geval niet verplicht een dergelijke verklaring af te geven.

Bij het ontbreken van een formele deskundigenverklaring voor het inzetten van aanpassingen kan het voor de examencommissie wél nodig zijn om meer informatie te hebben over mogelijkheden en onmogelijkheden in het kader van het onderwijs en de examinering. Via de kandidaat zelf is het vaak wel mogelijk daaromtrent meer helderheid te krijgen.

Bij de keuze voor aanpassingen kan het zinvol zijn na te gaan wat noodzakelijk is. Niet elke gevraagde aanpassing is nodig. Alternatieven die dichter bij de standaard afname blijven voldoen vaak ook. Voorbeeldexamens bieden de gelegenheid om dat in de praktijk te ervaren.

De instelling kan bij de afname van de centrale examens een aantal faciliteiten bieden die vallen onder artikel 7 onder a en 7 onder b. Deze worden hieronder genoemd.

Tijdverlenging

De examentijd kan met maximaal een half uur worden verlengd. Tijdverlenging is geen automatisch recht. De examencommissie weegt af of de inzet van tijdverlenging relevant en adequaat is. Zo is bij kandidaten met diabetes tijdverlening bijvoorbeeld aan te raden omdat dit druk wegneemt en zo medische risico's voorkomen kunnen worden. Ook medicijngebruik kan een reden zijn om tijdverlenging toe te staan, zeker als expliciet bekend is dat het medicijn vertragend werkt op het opnemen of verwerken van informatie.

Pauzes

Pauzes vormen een alternatief voor tijdverlenging. Pauzes kunnen ook naast tijdverlenging ingezet worden. Tijdens een pauze wordt het examen tijdelijk onderbroken met behoud van de netto examentijd. Dit is met name bij kandidaten met een beperkte belastbaarheid vaak effectiever dan tijdverlenging. Ook kan de pauze benut worden voor noodzakelijke medische handelingen zoals medicatietoediening, katheteriseren, etc.. Wanneer de behoefte aan pauzes leidt tot een onhaalbare afnamecontext, kan de examencommissie zich voor advies wenden tot het CvTE.

Afname op een andere locatie

Examinering in bijvoorbeeld een ziekenhuis is mogelijk. Het is vereist is dat er voldoende toezicht aanwezig is tijdens de afname. [Hier](#) is te lezen hoe de afname technisch kan worden gerealiseerd. Voor vragen over het inrichten van de digitale omgeving kan de instelling contact opnemen met DUO via [Contact over Facet – Mbo en vavo – DUO Zakelijk](#).

Stappenplan bij langer durende medische omstandigheid

Geldt voor alle centrale examens

- 1 De examencommissie gaat na in hoeverre de medische omstandigheden een aanpassing van de wijze van afname van de centrale examens noodzakelijk maken.
- 2 De examencommissie kan daartoe maatregelen nemen die de exameneisen als zodanig niet raken.
- 3 De examencommissie kan tevens besluiten tot verlenging van de examenduur met ten hoogste een half uur en/of het inlassen van pauzes.
- 4 De getroffen maatregelen worden vermeld in een dossier gekoppeld aan het proces-verbaal van de afname.
- 5 Als de bovengenoemde maatregelen niet toereikend worden geacht, kan de examencommissie zich voor advies wenden tot het CvTE via info@cvte.nl.

2.7 COMBINATIES VAN BEPERKINGEN EN/OF ZEER ZWARE (FYSIEKE) BEPERKINGEN

Bij combinaties van beperkingen en/of zeer zware (fysieke) beperkingen zijn de in de Regeling genoemde aanpassingsmogelijkheden vaak niet toereikend. Het CvTE kan dan gevraagd worden een aanpassing te doen als bedoeld in artikel 2 onder c van de Regeling. Het CvTE kan ook adviseren over het maatwerk dat de instelling nodig acht. Het inzetten van dergelijk maatwerk, het daadwerkelijk aanpassen van het examen, valt buiten de competenties van de examencommissie. Dit valt onder de verantwoordelijkheid van het CvTE.

3 TOELICHTING BIJ ENKELE AANPASSINGEN EN HULPMIDDELEN

3.1 TIJDVERLENGING

Tijdverlenging is waarschijnlijk de meest toegepaste aanpassing bij de centrale examens. Kandidaten met een ondersteuningsbehoefte kunnen om heel uiteenlopende redenen baat hebben bij iets meer tijd. En dat kan. Bij de centrale examens kan de instelling een maximale tijdverlenging van een half uur toestaan. Hiermee worden de exameneisen niet aangetast. Beperkte tijdverlenging maakt immers niet een heel andere werkwijze mogelijk die de exameneisen omzeilt. Het geeft de kandidaat wat meer ruimte voor noodzakelijke aanvullende activiteiten voordat of nadat die de examenvraag beantwoordt; om te lezen, te ordenen, te typen. Ook bij ziekte (bv. Bij medicijngebruik dat concentratie beïnvloedt) kan het halve uur extra net die ruimte bieden die nodig is.

Het toekennen van het halve uur tijd is mogelijk voor iedereen die valt onder de in artikel 7 van de Regeling genoemde categorieën, maar is geen automatisme. Een kandidaat met één been heeft weliswaar een zichtbare lichamelijke beperking maar komt niet - vanwege deze beperking - in aanmerking voor deze maatregel. De examencommissie heeft de verantwoordelijkheid om vast te stellen of de ondersteuningsbehoefte van de kandidaat bij het afleggen van het digitaal centraal examen een belemmering vormt. Voor tijdverlenging in geval van een beperking die niet zintuiglijk of lichamelijk van aard is, is op basis van artikel 3 van de Regeling een deskundigenverklaring nodig van een ter zake kundige orthopedagoog, psycholoog, neuroloog of psychiater.

Meer dan 30 minuten verlenging

Soms lijkt meer dan een half uur tijdverlenging door de aard van de ondersteuningsbehoefte gewenst. Een forse verlenging kan echter allerlei ongewenste strategieën mogelijk maken die de facto exameneisen ondergraven. Het dan bijvoorbeeld mogelijk om alle woorden in het woordenboek op te zoeken. Dit tast de exameneis van het hebben van een redelijke basiswoordenschat aan. Het woordenboek is slechts bedoeld is voor het opzoeken van een enkel woord. Als meer tijdverlenging gewenst lijkt, richt de examencommissie zich voor advies tot het CvTE.

Voor kandidaten met een visuele beperking is het mogelijk om meer dan een half uur verlengde examentijd toe te staan. Lees hierover meer in paragraaf 2.2.

Wat *niet* kan, is het optellen van de tijdverlenging op grond van verschillende ondersteuningsbehoeften. Voorbeeld: Aan een kandidaat met dyslexie én ADHD mag de examencommissie niet twee maal een half uur tijdverlenging toekennen.

Hier is één uitzondering op: De examencommissie kan voor kandidaten die met inbegrip van het studiejaar waarin het examen wordt afgelegd, ten hoogste zes jaren onderwijs in Nederland hebben gevolgd en voor wie het Nederlands niet de moedertaal is² in verband met onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal de duur van het centraal examen voor het onderdeel Nederlandse taal met ten hoogste 30 minuten verlengen. Indien daarnaast sprake is van ondersteuningsbehoeften op basis waarvan tijdverlenging mogelijk is, dan mag deze opgeteld worden bij deze tijdverlenging. Dit houdt in dat aan een anderstalige student met bijvoorbeeld dyslexie twee keer een half uur tijdverlenging kan worden toegestaan indien voldaan wordt aan de hier bovengenoemde voorwaarde.

Aandachtspunten tijdverlenging

- 1 Bij de centrale examens kan tijdverlenging van een half uur worden toegestaan als de kandidaat een zintuiglijke of lichamelijke beperking heeft zonder dat hiervoor een deskundigenverklaring vereist is. Bij andere beperkingen geldt als voorwaarde dat er een verklaring is van een ter zake kundige orthopedagoog, neuroloog, psychiater of psycholoog.
- 2 De examencommissie vergewist zich ervan dat tijdverlenging inderdaad (een deel van de) belemmering door de handicap wegneemt, en baseert zich mede op de ervaringen en regels in onderwijs en instellingsexamen. Dit geldt voor alle centrale examens. Deze afweging

² <https://wetten.overheid.nl/jci1.3:c:BWBR0027963&hoofdstuk=II&paragraaf=2&artikel=12a&z=2023-01-01&q=2023-01-01>

hoeft niet bij de verschillende examens tot dezelfde uitkomst te leiden. Het is mogelijk (en soms vanzelfsprekend) dat bij rekenen tijdverlenging wordt toegekend en niet bij taal, of omgekeerd.

- 3 Dyslectische kandidaten en kandidaten met TOS kunnen een half uur tijdverlenging krijgen voor de centrale examens Nederlandse taal, Engels en rekenen. Dit geldt als zij gebruik maken van spraaksynthese, maar ook als zij hiervan afzien in het examen. Een deskundigenverklaring is vereist.
- 4 Kandidaten met een auditieve beperking kunnen een half uur tijdverlenging krijgen voor de centrale examens Nederlandse taal, Engels en rekenen.
- 5 Als voor visueel beperkte kandidaten een aangepast examen is besteld en het wordt gebruikt, dan geldt de bij dit aangepaste examen vermelde tijd.
- 6 Kandidaten met autisme, AD(H)D, DCD, angst- en stemmingsstoornissen kunnen maximaal een half uur tijdverlenging krijgen voor de centrale examens. Een deskundigenverklaring is vereist.
- 7 Bij ziekte of kandidaten met een beperkte belastbaarheid weegt de examencommissie af of onderbreking (rustpauzes) de doeltreffende oplossing is, dan wel of tijdverlenging doeltreffender is. Een combinatie van beide is ook mogelijk.
- 8 Als meer dan een half uur tijdverlenging gewenst geacht wordt, kan de examencommissie zich voor advies wenden tot het CvTE (info@cvte.nl).

3.2 PAUZES

Een alternatief voor tijdverlenging is een korte of iets langere pauze tijdens het centraal examen. Onder toezicht, en zonder dat de kandidaat toegang heeft tot de opgaven of het door hem gemaakte werk. Tijdens de pauze staat de examentijd stil. De pauze mag worden gebruikt in aanvulling op tijdverlenging, of in plaats van tijdverlenging.

Een pauze kan bij sommige beperkingen effectiever zijn dan tijdverlenging. Dat geldt bijvoorbeeld voor kandidaten met (chronische) vermoeidheidsklachten. Maar ook voor kandidaten met concentratieproblemen, die het hoofd even leeg kunnen maken, voor kandidaten met extreme faalangst, die de pauze kunnen benutten om aan stressreductie te doen, en voor kandidaten met een visuele beperking die de pauze kunnen benutten om de ogen een moment rust te gunnen. Ook kan een pauze worden benut voor noodzakelijke medische handelingen.

De invulling van de pauze is aan de school, in overleg met de kandidaat. Voor sommige kandidaten is even rust voldoende. Anderen hebben baat bij even bewegen (onder toezicht en zonder hinder voor anderen). Een gesprek met een deskundige die met de kandidaat de stress kan reduceren, is ook toegestaan. De pauze mag (uiteraard) niet worden besteed aan vakinhoudelijke activiteiten.

Voor de keuze van het pauzemoment bestaan ook verschillende voorkeuren. Het is van belang van te voren de gewenste vorm goed vast te leggen. Sommige kandidaten hebben het meest baat bij een vooraf vastgelegd helder moment. Een andere veel toegepaste optie is dat de kandidaat op het moment zelf aangeeft dat het pauzemoment gewenst is.

3.3 VERKLANKING

In de centrale examens is spraaksynthesoftware in Facet ingebouwd. Alleen deze vorm van spraaksynthese mag ingezet worden tijdens de centrale examens. Er mag geen gebruik gemaakt worden van andere vormen van spraaksynthese of verklanking.

3.4 HET WOORDENBOEK

Hoewel niet specifiek voor kandidaten met een beperking, ziekte of bijzondere omstandigheden wordt volledigheidshalve hier ingegaan op het woordenboek. Juist ook bij ondersteuningsbehoeften of bijzondere omstandigheden bestaan over de inzet van dit hulpmiddel vragen.

Een eindelijk papieren verklarend woordenboek Nederlands is toegestaan bij de centrale examens Nederlandse taal en rekenen. De kandidaat mag dus een woordenboek gebruiken. De

instelling moet hem in staat stellen het te gebruiken. De examencommissie bepaalt of de kandidaat het woordenboek zelf meeneemt, of dat het beschikbaar is in de examenruimte. De "standaard" is een gewoon verklarend woordenboek Nederlands.

De kandidaat die dat wenst, mag kiezen voor een andere vorm, bijvoorbeeld een beeldwoordenboek, een speciaal woordenboek 'Nederlands als tweede taal' of een woordenboek dat de Nederlandse, respectievelijk Engelse woorden omzet naar zijn thuistaal. De examencommissie kan (bijvoorbeeld in het examenreglement) bepalen dat wie een van de standaard afwijkend woordenboek wil meenemen, dat tijdig vooraf dient te melden. Dat maakt het beter mogelijk om met de kandidaat na te gaan of het echt zo effectief is als verwacht, en voorkomt verwarring bij de start van de examenzitting.

Bij het centraal examen Engels is een eindelijk vertalend woordenboek Engels toegestaan. Een verklarend woordenboek Nederlands is bij dit examen niet toegestaan.

Digitale woordenboeken zijn bij de centrale examens niet toegestaan. Bij gebruik van een digitaal woordenboek en zijn snelle opzoekfunctie vervalt de noodzaak van beheersing van de woordenschat, waardoor bij gebruik ervan niet langer kan worden getoetst of aan deze exameneis wordt voldaan. Als een kandidaat, bijvoorbeeld door een ernstige vorm van dyslexie, niet in staat is om een papieren woordenboek te hanteren, voorziet de instelling in een opzoekhulp.

4 DE DESKUNDIGENVERKLARING

4.1 DE REGEL: ARTIKEL 3

Voor aanpassingen in geval van een ondesteuningsbehoefte die niet zintuiglijk of lichamelijk van aard is, is een verklaring nodig van een ter zake kundige orthopedagoog, psycholoog, neuroloog of psychiater. De bepaling van het CvTE voor centrale examinering in het mbo is vergelijkbaar met die voor het voortgezet onderwijs. Daar is het door het ministerie vastgelegd in [artikel 3.54 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020](#).

4.2 DOORSTROMING VANUIT VO

De omschrijving *ter zake kundig* is ruim en het ontbreekt de examencommissie aan de mogelijkheid om de kundigheid vast te stellen. In het algemeen zal bij de overstap van vo naar mbo bekend zijn dat sprake is van een ondersteuningsbehoefte. De school voor voortgezet onderwijs heeft op grond van de toentertijd opgestelde deskundigenverklaring al maatregelen genomen zoals aanpassingen in het onderwijs, remedial teaching en extra oefening en aanpassingen bij de centrale examens. De mbo-instelling kan daarbij aansluiten.

4.3 EEN NIEUWE VERKLARING

Het kan gebeuren dat een diagnose pas laat wordt gesteld en de mbo-instelling te maken krijgt met een recente verklaring. Begaafde kandidaten hebben soms handige technieken om de beperking onopgemerkt te laten – en ineens blijken die technieken niet meer afdoende. In deze situaties kan de instelling zich niet baseren op de handelingspraktijk in het vo en moet de instelling zelf nagaan welke gevolgen de eventuele diagnose heeft voor onderwijs en de examinering.

Het komt ook voor dat instelling en kandidaat samen vaststellen dat de ondersteuningsbehoefte risico's met zich meebrengt voor het bereiken van de onderwijsdoelen, zonder dat er een deskundigenverklaring is. Dan wordt een traject gestart van ondersteuning, remediëring en extra oefening. Als daarnaast extra hulpmiddelen of aanpassingen nodig zijn bij de centrale examens is een verklaring van de deskundige nodig o.g.v. artikel 3. De deskundige kan zich daarbij mede baseren op de ervaringen in het ondersteunende en remediërende traject en de tests die daarvan deel uitmaken. Hij hoeft niet alles opnieuw te onderzoeken.

4.4 GEEN AUTOMATISCH RECHT

Het omgekeerde komt ook voor: een kandidaat meldt zich (misschien onverwacht) met een verklaring. Er is geen handelingspraktijk uit het vo en geen mogelijkheid om de kundigheid van de deskundige te onderzoeken. Een goede stap is te controleren of de deskundige bij een beroepsvereniging is aangesloten. Dit geeft geen garantie, maar wel een extra zekerheid. Belangrijker: een verklaring geeft geen automatische toegang tot examenfaciliteiten. Aanpassingen bij de examens en inspanningen (van instelling en deelnemer) in het onderwijstraject horen bij elkaar. De meeste beperkingen zijn niet *on/off* maar bevinden zich in een spectrum. Alleen in een samenhang van onderwijs, remediëring en inzet van hulpmiddelen kan worden vastgesteld of van een "resistente" beperking sprake is en of de consequenties voor de examinering van dien aard zijn dat ook bij het centraal examen aanpassingen nodig zijn, en in welke mate. Examens zijn "gewoon" deel van het onderwijstraject. Met dien verstande dat het centrale karakter van de centrale examens betekent dat de instelling niet volledig autonoom kan handelen maar blijft binnen de door het CvTE op grond van de exameneisen geboden kaders en indien nodig contact opneemt met het CvTE voor een aanpassing van het examen of advies via info@cvte.nl.

4.5 DE ROL VAN DE VERKLARING BIJ BESLUITVORMING

Deskundigenverklaringen en de eventuele bijlagen kunnen heel verschillend van aard en gedetailleerdheid zijn. Zij bevatten observaties van de mogelijkheden van de kandidaat en de belemmeringen die de kandidaat ervaart. Soms bevat een verklaring uitspraken die voorbehouden zijn aan de examencommissie en/of het CvTE, of worden aanpassingen voorgesteld die in het geheel niet mogelijk zijn.

Als de deskundigenverklaring aangeeft "recht op eenvoudiger taalgebruik bij de examinering", of "recht op gebruik van de rekenmachine onder alle omstandigheden", of "recht op gebruik van een digitaal woordenboek", dan formuleert de verklaring strakker dan formeel binnen de

bevoegdheden van de deskundige mogelijk is. Bedoeld wordt (en meestal staat het er zo): “NN heeft baat bij ...”.

Het is aan de instelling, of de examencommissie voor haar om af te wegen of de aanpassing waar de kandidaat baat bij heeft bij het centraal examen kan worden toegestaan zonder afbreuk te doen aan de exameneisen, én of er geschikte alternatieven zijn.

4.6 AVG

In het kader van de *Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG)* vraagt het CvTE de instellingen om geen volledige deskundigenverklaringen, onderzoeksrapporten en andere verslagen van de kandidaat naar het CvTE te sturen. Bij een vraag om welke ondersteuning mogelijk is, is het voor het CvTE belangrijk dat de hulpvraag van de kandidaat wordt beschreven, waaruit deze hulpvraag voortkomt en wat de instelling de kandidaat in het onderwijs en bij instellingstoetsen aanbiedt ter ondersteuning. Informatie uit een deskundigenverklaring of onderzoeksrapport kan uiteraard (*geanonimiseerd!*) gebruikt worden om de hulpvraag te verduidelijken.

5 ALS ER IETS FOUT GAAT BIJ DE AFNAME

Ondanks alle zorgvuldigheid verloopt de afname van het examen soms niet zoals afgesproken. Het kan gebeuren dat een kandidaat met een ondersteuningsbehoefte niet krijgt waar hij recht op heeft en wat met hem is afgesproken. Of dat een kandidaat iets krijgt waar hij geen recht op heeft. Wat dan?

5.1 DE KANDIDAAT IS BENADEELD

Als een kandidaat niet heeft gekregen waar hij recht op had, dan is hij benadeeld. Bijvoorbeeld als door een administratieve fout niet is doorgegeven dat hij een half uur langer mocht werken en de toezichthouder de zitting op de voor iedereen geldende eindtijd heeft beëindigd. De kandidaat meldt zo spoedig mogelijk en in ieder geval voordat het resultaat bekend is, dat hij niet heeft gekregen waar hij recht op had.

Is de kandidaat benadeeld, dan kan in beginsel het recht worden toegepast om het examen opnieuw af te leggen. Dat vergt enige afweging. Als bijvoorbeeld het halve uur verlenging niet is geregistreerd maar de kandidaat al voor de vastgestelde standaard eindtijd vertrokken is, dan hoeft van een nadere maatregel geen sprake te zijn. Wordt voor een nieuwe afname gekozen, dan vervalt het resultaat van de eerdere zitting (ongeldigheidsverklaring). Het is geen herkansing maar een nieuwe gelegenheid om het examen af te leggen onder de condities waarop de kandidaat recht heeft (inhaalsessie). Op [Examenbladmbo.nl](https://examenbladmbo.nl) staat algemene informatie over de procedure rondom ongeldigheidsverklaringen en de verantwoordelijkheden van instelling, CvTE en inspectie.

Het is de regel dat de kandidaat de keuze heeft om de beslissing over een eventuele ongeldigheidsverklaring en daarop volgende extra kans uit te stellen tot hij het resultaat weet. Het staat de kandidaat immers vrij om te besluiten dat die weliswaar is benadeeld, maar niet ernstig genoeg om het examen opnieuw af te leggen.

5.2 DE KANDIDAAT IS BEVOORDEELD

Het omgekeerde komt ook voor: een kandidaat krijgt een niet toegestane, niet toegezegde aanpassing. Bijvoorbeeld gebruik van audio zonder dat hij dyslexie heeft. Is de kandidaat (wellicht) bevoordeeld, dan weegt de examencommissie of het voordeel zo groot is/ kan zijn dat nadere maatregelen, bijvoorbeeld een gehele of gedeeltelijke ongeldigheidsverklaring, nodig zijn.

Ook als onduidelijk is of de deelnemer oneigenlijk voordeel kan hebben gehad van een niet overeengekomen aanpassing, dan moet deze lijn worden gevolgd. Iedereen, ook de kandidaat, heeft recht op een resultaat waarover geen discussie mogelijk is en waarbij niet achteraf vraagtekens kunnen worden geplaatst. Zie ook hier weer [Examenbladmbo.nl](https://examenbladmbo.nl) voor verdeling van verantwoordelijkheden tussen instelling, CvTE en inspectie.

5.3 EXAMENREGLEMENT

Ook bij de instellingsexamens kan zich een situatie voordoen dat achteraf blijkt dat een kandidaat is benadeeld of oneigenlijk bevoordeeld. Het examenreglement van de instelling regelt dit (inclusief procedures- en beroepsmogelijkheden) voor instellings- én voor centrale examens.

6 RELATIE TUSSEN INSTELLINGS- EN CENTRAAL EXAMEN

Examinering van kandidaten met een ondersteuningsbehoefte speelt niet alleen bij centrale examens, maar ook bij instellingsexamens. Lees hier meer over in de door [Het Kennispunt Onderwijs en Examinering MBO](#) en het Expertisecentrum Inclusief Onderwijs ([ecio.nl](#)) opgestelde [Servicedocument passend examineren](#).

6.1 AFSTEMMING, MAAR VERKLAARBARE VERSCHILLEN

Voor beleid, begeleiding en kandidaten is het van belang dat – rekening houdend met de bepalingen van het CvTE ten aanzien van de centrale examens – de samenhang tussen instellings- en centrale examens wordt gewaarborgd. Dat is ook goed mogelijk.

Voor zowel instellings- als centraal examen geldt dat:

- a door aanpassingen of inzet van hulpmiddelen belemmeringen die het gevolg zijn van een ondersteuningsbehoefte moeten worden weggenomen;
- b moet worden nagegaan of de aanpassingen niet in strijd zijn met de exameneisen;
- c die afweging in eerste instantie ligt bij de examencommissie;
- d de inspectie achteraf toezicht uitoefent, waarbij zowel nagegaan wordt of de exameneisen niet zijn aangetast, als of kandidaten hebben gekregen waar hij recht op heeft gezien zijn beperking.

Voor het centraal examen geldt nog een aanvullende bepaling. Het kan bij de centrale examens gebeuren dat de door de examencommissie adequaat geachte aanpassing verder gaat dan het speelveld dat in de regeling wordt geboden. In dat geval kan de examencommissie zich voor advies wenden tot het CvTE via info@cvte.nl.

6.2 SAMENHANG TUSSEN INSTELLINGS- EN CENTRALE EXAMENS

Samenhang aanbrengen betekent niet dat altijd en overall precies dezelfde regels toegepast moeten worden. De aard en opzet van de instellingsexamens kan anders zijn dan die van de centrale examens. Dat kan vragen om andere hulpmiddelen en aanpassingen. Tegelijkertijd is het ook niet verstandig om gedurende de opleiding en bij de instellingsexamens geen rekening te houden met de eisen van het centraal examen.

Het is van belang om in het instellingsexamen, rekening houdend met exameneisen en met de ondersteuningsbehoefte van de kandidaat, praktisch mogelijke aanpassingen toe te staan. Daarbij is de examencommissie zich bewust van het feit dat de kandidaat óók voorbereid moet worden op het centraal examen. Verschillen in aanpassingen tussen instellings- en centraal examen zijn mogelijk, en waarschijnlijker naarmate de aard van de examinering meer afwijkt. De Regeling bij het centraal examen is geen excuus om aanpassingen in het instellingsexamen niet toe te staan.

In dit kader is het, zeker bij zware of meervoudige beperkingen, van groot belang dat de examencommissie en de instelling tijdig onderzoekt wat bij de centrale examinering mogelijk is. De instelling c.q. de examencommissie zich kan in zo'n situatie al bij de aanmelding wenden tot het CvTE voor advies over mogelijke aanpassingen. Zo kan een evenwichtig ontwikkelings- en onderwijstraject worden opgezet dat niet gedomineerd wordt door de eisen van het centraal examen maar waarin met die eisen wel rekening wordt gehouden.

Hieronder wordt voor een aantal aanpassingen uitgelegd welke afwegingen een rol kunnen spelen bij het al dan niet toestaan van deze aanpassingen bij de instellings- versus de centrale examens.

Tijdverlenging

Als bij instellingsexamens de kandidaat altijd onbeperkte tijd krijgt, is die wellicht onvoldoende voorbereid op een centraal examen waarbij de tijdverlenging tot een half uur beperkt is. Er kunnen tegelijkertijd goede redenen zijn om de tijdsduur bij het instellingsexamen juist niet te beperken. Door de kandidaat vaker te confronteren met een beperkte uitlooptijd, kan die hier al wel mee leren omgaan. De examencommissie maakt bij het toestaan van tijdverlenging een afweging rekening houdend met de exameneisen.

Lettertype

Een tweede voorbeeld: sommige dyslectische kandidaten ontwikkelen een voorkeur voor een bepaald lettertype, bijvoorbeeld Verdana. Als de instelling de kandidaat bij al zijn materiaal en instellingsexamens zelf het lettertype laat kiezen, zijn de centrale examens in Arial mogelijk lastig omdat de kandidaat niet op het lettertype is voorbereid.

Digitale woordenboeken

Als de instelling in het onderwijs een digitaal woordenboek toestaat, kan maken van het centraal examen zonder digitaal woordenboek een barrière worden. Het is voor de kandidaat van belang om ook zonder digitaal woordenboek te toetsen en examens te leren maken.

Met name kandidaten met dyslexie maken (zeker bij Engels) graag gebruik van het digitale woordenboek dat in hun spraaksyntheseprogramma is ingebouwd. Begrijpelijk, maar mogelijk ten nadele van de voor tekstbegrip essentiële woordenschat. Het verdient dus aanbeveling om een frequent gebruik van het digitale woordenboek te ontraden of (ook binnen lessen en instellingsexamens) het gebruik ervan niet toe te staan.

Het papieren woordenboek mag wel bij het examen mag worden gebruikt. Dit heeft als reden dat het hinderlijk kan zijn als de deelnemer op een enkel sleutelwoord struikelt, daardoor een tekst niet begrijpt en een serie vragen niet juist kan beantwoorden. Dat specifieke woord kan de kandidaat dan opzoeken in het woordenboek.

Omdat het woordenboek geen didactische noodzaak is en het struikelen over een sleutelwoord in het onderwijs minder verstrekkende gevolgen heeft dan bij het examen, kan de instelling ervoor kiezen om het gebruik van het woordenboek en zeker van het digitale woordenboek in het onderwijs zoveel mogelijk te beperken.

6.3 DYSCALCULIE OF ERNSTIGE REKENPROBLEMEN (ER)

Sinds studiejaar 2019-2020 is het centraal rekenexamen geen verplichting meer. Elke mbo-instelling dient wel een rekenexamen af te nemen bij de student gedurende de opleiding. Er kan worden gekozen voor een eigen instellingsexamen. In studiejaar 2023-2024 heeft de instelling ook nog de mogelijkheid om gebruik te maken van de rekenexamens van het CvTE.

Kandidaten met ernstige rekenproblemen of dyscalculie hebben de mogelijkheid om in periode 1, 2, 3, 4 en 5 het ER-examen af te leggen. In elke afnameperiode wordt het rekenexamen 2A-ER, 2ER en 3ER aangeboden. Als een instelling ervoor kiest om gebruik te maken van deze rekenexamens dan is de instelling ook gebonden aan de regelgeving behorende bij deze examens. Op [Examenbladmbo.nl](https://examenbladmbo.nl) wordt ingegaan op het rekenexamen voor deelnemers met dyscalculie of ER. In deze paragraaf wordt vooral op de algemene kaders ingegaan.

Aangepaste eisen

Anders dan bij de meeste andere belemmeringen hebben dyscalculie en ER niet alleen te maken met de wijze van examinering, maar ook met de algemeen geldende exameneisen. Deels geldt dat kandidaten met dyscalculie of ER met een andere aanpak en hulpmiddelen beter kunnen laten zien wat zij op rekengebied kunnen. Deels geldt dat zij door hun ondersteuningsbehoefte niet goed aan sommige van de eisen kunnen voldoen. Voor die eisen is geen compensatie of dispensatie mogelijk. Bij dyscalculie of ER raakt de ondersteuningsbehoefte ook een deel van de standaard geldende vaardigheidseisen. Deze eisen zijn voor de kandidaat moeilijk haalbaar. Om niet onnodig wegen te blokkeren, is daarom bij dyscalculie en ER gekozen voor een op onderdelen fundamenteel andere aanpak. Wie dyscalculie of ER heeft, wordt in staat gesteld een rekenexamen af te leggen met op specifieke delen aangepaste eisen. Daarnaast stelt een aantal hulpmiddelen de kandidaat in de gelegenheid beter te laten zien wat hij kan. Het examen is op die hulpmiddelen aangepast.

Het aangepaste rekenexamen kent de volgende aanpassingen:

- Minder accent op geautomatiseerde rekenregels
- Bij het aangepaste rekenexamen kan bij elke opgave de rekenmachine worden gebruikt. Dat mag de in het programma ingebouwde rekenmachine zijn, een losse eigen machine mag ook. Een grafische rekenmachine is niet toegestaan.

- De kandidaat mag een door het CvTE vastgestelde of toegestane rekenkaart gebruiken.
- Een aangepaste examentijd. Omdat de examentijd al is aangepast kan voor ernstige rekenproblemen geen extra tijdverlenging worden toegekend. Wel kan extra tijd worden toegestaan vanwege de combinatie met een andere beperking (bijvoorbeeld dyslexie).

Voor deelname aan het aangepaste examen is *geen* deskundigenverklaring nodig. De kandidaat, docent en examencommissie maken gezamenlijk de keuze voor het aangepaste examen. Deze keuze wordt gemaakt als in redelijkheid is vastgesteld dat de standaard examens niet haalbaar zijn. Een eerder afgelegd (aangepast) examen in het vo kan hiervoor een goede indicatie zijn. De instelling legt de keuze voor het aangepaste ER-examen en de onderbouwing daarvoor vast in het dossier, onder meer ten behoeve van toezicht door de inspectie.

Omdat de eisen ook op onderdelen zijn aangepast, moet de aanpassing (van de eisen) voor het vervolgonderwijs zichtbaar zijn. Een klein deel van de vaardigheden is immers minder zwaar getoetst, waardoor het behaalde cijfer anders geïnterpreteerd moet worden. Het is belangrijk dat voor de kandidaat duidelijk is dat is dat officieel wordt vastgelegd dat hij het aangepaste examen heeft afgelegd.

Geen aanvraag meer nodig

De aangepaste rekenexamens worden sinds 1 september 2019 beschikbaar gesteld op de persoonlijke pagina van de contactpersoon examencommissie. Voor rekenen hoeft dus geen aanvraag te worden ingediend. Van elk examen zijn meerdere versies beschikbaar zodat er indien gewenst een inhaalsessie of herkansing afgenomen kan worden.

De instelling is zelf verantwoordelijk voor de correctie en vaststelling van het cijfer. Daartoe worden naast de examens ook bijbehorende correctievoorschriften en omzettingstabellen gepubliceerd op de persoonlijke pagina van de contactpersoon examencommissie.

Aanpassingen en hulpmiddelen bij het standaard rekenexamen

Ook bij het standaard rekenexamen is het mogelijk om aanpassingen toe te staan en/of hulpmiddelen in te zetten. Dit is alleen mogelijk voor kandidaten met een dyscalculieverklaring of deskundigenverklaring.

Rekenkaart

Kandidaten mogen de door het CvTE goedgekeurde, standaard rekenkaart gebruiken. Anders dan bij het aangepaste rekenexamen is deze optie NIET mogelijk voor kandidaten zonder een dyscalculieverklaring. Het gebruik van een rekenkaart hoeft niet vermeld op de resultatenlijst.

Uit analyse door het CvTE blijkt dat de door kandidaten zelf ontworpen kaarten het inzicht vaak vervangen door trucjes en regeltjes. Dat tast de exameneisen bij de afname aan. Zo'n kaart lijkt op korte termijn effectief bij lessen en toetsen over een beperkt deel van de stof, maar blijkt niet te leiden tot toepassingsgerichte kennis. Het toestaan van het hulpmiddel lijkt dus een belemmering weg te nemen maar veroorzaakt op termijn zelf een belemmering. Het is daarom dringend gewenst ook in het onderwijs het gebruik van 'spiekbriefjes' of 'spiekboekwerken' zoveel mogelijk te beperken.

Sinds 2014-2015 zijn er twee typen rekenkaarten: de standaard rekenkaart en de aanvullende rekenkaart. De eerste mag ook bij de reguliere rekenexamens worden gebruikt door een deelnemer met een dyscalculieverklaring, de tweede is voorbehouden aan de ER-examens. De door het CvTE vastgestelde rekenkaart bevat geen trucjes, maar rekenhulpen bij algemene rekenopdrachten. Didactische keuzes van instellingen kunnen leiden tot een andere vorm van de rekenkaarten. Instellingen kunnen hun alternatieven aan het CvTE ter goedkeuring voorleggen.

Rekenmachine

Bij het standaard rekenexamen is een eigen rekenmachine niet toegestaan, *ook niet met een dyscalculieverklaring*. Gebruik van een rekenmachine heeft direct impact op de exameneisen. De opgaven van dit examen zijn niet op aangepast op het gebruik van een rekenmachine.

Tijdverlenging

Bij het standaard rekenexamen kan een half uur extra tijd worden toegekend als een dyscalculieverklaring of deskundigenverklaring aanwezig is.

- Een beperking met een deskundigenverklaring mag bij elk centraal examen leiden tot een half uur verlenging (als daardoor de belemmering door de beperking minder wordt).
- Alleen voor de ER-examens geldt: de verlenging wegens dyscalculie is al toegepast, een dyscalculieverklaring leidt niet tot extra verlenging.
- Twee beperkingen leiden *niet* tot twee maal 30 minuten.
- Maar ER in combinatie met een andere beperking (bijvoorbeeld dyslexie) mag de ER-examen wél worden verlengd.

Examenduur examen rekenen in minuten

Situatie	2A/2F	3F	2A-ER/2ER	3ER
Standaard Rekenen	90	120		
Standaard rekenen met dyscalculieverklaring	120	150	120	150
Met ernstige rekenproblemen (ER), geen verklaring	90	120	120	150
ER met andere beperking én deskundigenverklaring	120	150	150	180

Stappenplan dyscalculie of ernstige rekenproblemen (ER)

1. De instelling gaat na of de kandidaat in staat is het reguliere rekenexamen te maken.
2. Indien dit niet het geval is, onderzoekt de instelling bij aanwezigheid van een dyscalculieverklaring of het gestelde onder (1) wel mogelijk is met een half uur extra tijd en/of gebruik van de standaard rekenkaart.
3. Als ook de optie onder (2) niet aan de orde is, wegens nog steeds onvoldoende resultaat of het ontbreken van een verklaring, overlegt de instelling met de kandidaat over deelname aan het aangepaste rekenexamen.
4. In dat geval maken kandidaat en instelling afspraken over de extra inspanning.
5. De instelling legt het bovenstaande vast in een dossier.
6. Het aangepaste rekenexamen wordt standaard geleverd en hoeft dus niet speciaal door de instelling te worden besteld.

6.4 MONDELINGE TAALVAARDIGHEDEN

Hoe toets je het domein Mondelinge taalvaardigheden (spreken, luisteren, gesprekken) bij een dove kandidaat? De mondelinge vaardigheden worden getoetst binnen de instellingsexamens en vallen daarmee onder de bevoegdheid van de instelling. In deze brochure wordt enige achtergrond gegeven die de instelling kan helpen bij het zoeken naar passende oplossingen.

De eisen aan de beheersing van de taalvaardigheden (lezen, schrijven, spreken, gespreksvaardigheid en luisteren) zijn in de wet Referentieniveaus Nederlandse taal en rekenen niet "technisch" maar contextueel-inhoudelijk geformuleerd. Zo kan de dyslectische kandidaat teksten "lezen" met audio-ondersteuning. Dat is in zijn aard en context *lezen*, en niet *luisteren*. Zo kan een dove niet *horen* maar wel *luisteren* (en spreken, en gesprekken voeren). Hij doet dat met hulpmiddelen. Bijvoorbeeld met een gebarentolk, maar ook geschreven taal (chatten) kan bij gesprekken met en door doven een vanzelfsprekend hulpmiddel zijn. Dit geldt voor Nederlands, maar zeker ook voor Engels waarbij de gebarentolk geen functie kan hebben. Zie voor meer informatie de ['Handreiking mondelinge taalexamens voor auditief beperkte deelnemers in het MBO'](#)

7 MEER INFORMATIE EN OEFENEXAMENS

De informatie in deze brochure is toegespitst op de centrale examens. Meer informatie over beperkingen, het onderwijsproces, en examinering in het algemeen en oefenexamens is onder meer te vinden op onderstaande plaatsen.

Examenblad MBO

De officiële, meest actuele en algemene website voor centrale examinering in het mbo is www.examenbladmbo.nl

Oefen- en voorbeeldexamens

Oefen- en voorbeeldexamens zijn te vinden op [Welkom | Facet oefenexamens](#) en [Voorbeeldexamens voor kandidaten met een visuele beperking - Examenbladmbo.nl](#)

Procedure in de instelling

[Het Kennispunt Onderwijs en Examinering MBO](#) en het [Expertisecentrum Inclusief Onderwijs](#) hebben een [Servicedocument passend examineren](#) gepubliceerd voor deelnemers met een extra ondersteuningsvraag.

Blinde en slechtzijnde kandidaten

<http://www.eduvip.nl>

Website voor het onderwijs aan kandidaten met een visuele beperking. Informatie over (centrale) examens staat onder: 'wet en regelgeving'.

Kandidaten met een auditieve en/of communicatieve beperking

Op www.simea.nl zijn richtlijnen te vinden voor ondersteuning aan kandidaten met een auditieve en/of communicatieve beperking in onderwijs en bij examinering.

Nuttige info met name voor gespreksvaardigheid staat ook in '[Handreiking mondelinge taalexamens voor auditief beperkte deelnemers in het mbo](#)'.

Langdurig ernstig zieke kandidaten, o.a. in het ziekenhuis:

Voor ernstig zieke leerlingen en hun ouders/verzorgers is er [Ziezon](#), landelijk netwerk ziek zijn & onderwijs. Specifiek over examens is er de pagina 'Op weg naar het diploma'. Sterk gericht op vo maar op onderdelen ook geschikt voor mbo.

Centrale Examens algemeen

Het [Kennispunt taal en rekenen mbo](#) geeft informatie over (nieuwe) regelgeving, het referentiekader taal en rekenen en de betekenis daarvan voor mbo-instellingen. Specifieke informatie over de centrale examens in het mbo staat op www.examenbladmbo.nl

8 SAMENVATTING VOOR DE EXAMENCOMMISSIE EN ZORGCOÖRDINATOR

Bij examinering dient op grond van de WGBH/CZ zo mogelijk de belemmering door een beperking, ziekte of handicap en de daaruit voortkomende ondersteuningsbehoefte te worden weggenomen met inachtneming van de exameneisen. De examencommissie van de instelling beslist óf een kandidaat een aangepast examen krijgt en is ervoor verantwoordelijk dat een aangepast examen alleen door rechthebbenden wordt afgelegd.

Bij de centrale examens zijn daartoe regels geformuleerd in de [Regeling aangepaste wijze of vorm van examineren centrale examens mbo](#). Deze regels geven aan welke criteria gelden voor aanpassing (of bijvoorbeeld een deskundigenverklaring nodig is), en wanneer de examencommissie zich voor advies wendt tot het CvTE alvorens tot aanpassing te kunnen besluiten.

De aanpassing in de wijze van examinering

- a. Verlenging van de examentijd met ten hoogste een half uur
- b. Aanpassingen in de afnameruimte (licht, meubilair, aparte ruimte, etc.)
- c. Pauze onder toezicht
- d. Het CvTE levert onderstaande aanpassingen in Facet:
  - Spraaksynthese
  - Zoomfunctie

En aangepaste examens voor:

- Kandidaten met een auditieve beperking
- Kandidaten met een visuele beperking
- Kandidaten met ernstige rekenproblemen of dyscalculie

De examens Nederlandse en Engelse taal voor deelnemers met een visuele beperking worden alleen op bestelling geleverd (ten minste vier weken voor de gewenste afnameperiode). Voor de rekenexamens ER hoeft geen aanvraag gedaan te worden.

Deskundigenverklaring

Voor aanpassingen in geval van een beperking die niet zintuiglijk of lichamelijk van aard is, is een verklaring nodig van een ter zake kundige orthopedagoog, psycholoog, neuroloog of psychiater.

Als de aanpassingsmogelijkheden en levering van aangepaste examens naar het oordeel van de examencommissie onvoldoende de belemmeringen door de ondersteuningsbehoefte wegnemen, kan voor advies contact opgenomen worden met het CvTE via info@cvte.nl.

COLLEGE VOOR TOETSEN EN EXAMENS

Het College voor Toetsen en Examens is namens de overheid verantwoordelijk voor de kwaliteit en het niveau van de centrale examens en toetsen in Nederland. Het heeft verschillende examens en toetsen onder zijn hoede.

[cvte.nl](https://www.cvte.nl)

SAMEN BOUWEN WE AAN GOEDE TOETSEN EN EXAMENS

 Centrale Eindtoets primair onderwijs: de eindtoets die de overheid aanbiedt aan leerlingen uit groep 8. De uitkomst is een advies voor het best passende brugklatype. [Centraleeindtoetspo.nl](https://www.centraleeindtoetspo.nl)

 Centrale examens voortgezet onderwijs: het centrale deel van de eindexamens vmbo, havo of vwo. Het diploma geeft toegang tot passend vervolgonderwijs. [Examenblad.nl](https://www.examenblad.nl)

 Staatsexamens voortgezet onderwijs: examens voor iedereen die individueel of op vso-scholen niet in staat is via het regulier voortgezet onderwijs examen af te leggen. [Staatsexamensvo.nl](https://www.staatsexamensvo.nl)

 Centrale examens middelbaar beroeps-onderwijs: centrale examens Nederlandse taal en Engels voor studenten in het mbo. De uitkomst is onderdeel van het mbo-diploma. [Examenbladmbo.nl](https://www.examenbladmbo.nl)

 Staatsexamens Nederlands als tweede taal: examens Nederlandse taal voor iedereen die Nederlands niet als moedertaal heeft. Het diploma toont aan dat het Nederlands voldoende is voor werk of opleiding. [Staatsexamensnt2.nl](https://www.staatsexamensnt2.nl)